

Uvodnik

Jernej Šček Na štiri kavarniške oči

Esej s slovenskega zahoda

Foto: Jože Suhadolnik/Delo

Sosedu na pot

Priznam, dragi bralec, da ne vem, kateri pisarski čevelj bi najprej obul. Najboljše bo, da se pred skokom v neznano primeva za roke ob prizoru iz zalivskega vsakdana. Kot stara znanca sediva na majavi klopi pod belim gabrom, reva se cvre na poletnem soncu, prgišče streh med paštni, flišasto drobljenje navzdol, robovi, ne le kraški, kamor se obrneš, grmičje sivke, oljčni osamelec v krempljih robide, stolpi apnenca in radijskih frekvenc, v glavnem baredi, zaplate neobdelanega, ki ne sodijo v ta konec, kos vinograda, ki se v senci univerze steguje za žarki, orlovsko gnezdo po imenu Ferlugi, istoimenska ribja gostilna, se ve, da je slovenska, v kraju brez imena nad mestom, ki nima miru in ga ne vrača. Odpirajoči pogled, ki velja tisoč in eno besedo, širi se kot prvo pomladno sonce, grize v misel, mozeg gloda, razpenja lovke čez griče in rtiče, prekucava se čez meje, nezadušljiv in nevzdržen.

Glej, dobesedno stojiva na Jadranu, z desno nogo na Škornju, z levo na Balkanu. Za hrbtom celina. Tri države, strmi, vedno preozki vogali, mreža zaparkiranih uličic, drevoredi brez dreves, stopnišče, hladna ograja, vonj po mačjem scanju, kamor se obrneš, zaledje, ki se igra skrivalnice, kot bi z dovolj varne razdalje kukalo skozi straniščno okno. *Eno samo obmorje.* Evropskost brez meja. Kdor je pozabil, kakšna je videti Evropa – začeniši

z evrovoditelji –, naj tukaj postane. Na uvodnem razgledišču in v križišču strani, ki sledijo. Prizor nas bo spremljal po dolgi, na trenutke strmi bralski poti, polni okljukov in ključev, tudi oklepajev, ki pa vsi stremijo k enemu: hoditi po brezpotjih soseščine, tam, kjer je najbolj zaraščeno, da bi ugledali star, pradavno skupaj zabiti klin. Knjižna spodbuda k iskanju, odpiranju kulturnih prehodov v smeri zrelega sobivanja s sosedom, navzven, in enotnega slovenskega prostora, navznoter. Za to gre, da bi s papirnatih strani znali sestopiti v brezmejno stvarnost – predrugačeni.

Predstavljajte si stara znanca, ki se že dolgo, predolgo nista srečala. Usedeta se za debelo kamnito kraško mizo, da bi prisluhnila pripovedim drugega, iskreno želita slišati, kaj ima drugi povedati o sebi in tebi. Ko odpadejo krivi nameni, se v imenu medsebojnega sluha prav rado zgodi, da sogovornik ubesedi tisto, česar sam ne zmoreš. Sovraštva se lahko otresemo le, če priznavamo bolečino drugega, pravi antropologinja Katja Hrobat Virloget. Če v njegovi bolečini začutimo svojo, je škoditi drugemu isto kot škoditi sebi. Včasih se to zgodi zavestno, drugič se pač zgodi, vsakič znova soočenje sosedskih stališč in pogledov. Enkrat se ujamemo, drugič razhajamo, nič narobe. Soudeleženi pravila igre poznamo in zavestno sprejemamo: tem bolj zmerna in spoštljiva je pogovorna oblika, toliko bolj lahko divje vsebine zavihrajo. Pomembno je, da utemeljujemo. Z vsakim debatnim korakom se Slovenci konstituiramo kot enakovreden sogovornik. Kulturno korakamo v smeri zrelega – ne hlapčevskega – med-sosedskega prijateljstva. Kjer smo to dosegli z dolgimi, morda predolgimi simbolnimi koraki, kar je doslej razumelo tržišče, mora predelati še kulturniška in splošna javnost. V imenu visoke kulture postane sobivanje vrednota in vrednost za vse, ki živimo in delujemo na jezikovno in etnično stičnih prostorih. To besedilo govori dva jezika, čeprav se bere slovensko, to je pregrešna, črviva misel, ki sanja o jadranskem prerojenju slovenstva.

Kmalu ti bo jasno, dragi bralec, da imam rad oklepajčke, stranpoti, kapilarne odvode, ki zgoščajo debatno snov, jo medijo z razdalje in s tem pomagajo, da bolje vidimo od blizu. Kar je bistveno, vedno nastaja na robu. V razredu postane zanimivo šele, ko pogledamo čez predpisano snov. Kot v (dvo)govoru, na robu družbe, javne sfere, onkraj institucionalnih okvirov, v poklicnem in osebnem. Življenje postane bogatejše, da, celo podaljša se, raztegne, vzvalovi, ko zna človek razbrati, kar priteče mimo dragocenega, pa čeprav takšno ni videti. Ljudje, ljudje so zanimivi! Takšni in drugačni, še najbolj drugačni, po možnosti boljši v tem, da te imajo kaj naučiti. To me najbolj zanima – nova človeška spoznanja. Kot kakšen Vitruvij sem razpet na vse strani, ker me na vse strani razpenja. A nadejam se, v svojem pisanju

skozi vsakdan, napredovati z jasnim in negibnim središčem, ker vedno in povsod govorim le eno – o človeku, o vsem, kar je človeškega, torej domačega. Bom kdaj izplezal na vrh večne plavtavske enigme?¹

Zdravilna moč dialoga

Na Velikem trgu pred občinsko palačo, nedaleč od stebrnega kipa Karla VI., najbolj zaslužnega Tržačana vseh časov, stoji vodnjak štirih celin. Cooka še ni bilo v Avstralijo. No, to smo tržaški Slovenci za čezmejce: peta celina, ki jo šele odkrivamo. Mi, vi, oni, kdo? Skozi nas pa mogočnega, (nemalo)kdaj utrujajočega, na trenutke nemogočega, pa vendar neizčrpno dragocenega soseda. Slovenija o Italijanih ne ve ničesar. Obratno podobno. A začnimo pri nas. Slovenci se ne oziramo na zahod. Slepí za vse, kar so pred poldrugim tisočletjem videli tisti, ki so v sledi za krajem, kjer ajda zori, naposled stopili na Nanos, Strabonov *Mons Ocra*, in pod sabo zagledali lužo. Megleno, grozotno, razvlečeno prikazen, ki se ji ne da upreti. Gremo do nje, do našega Atlantika, kot slovanski thoreauji na zahod, v milo zavetje Jadrana.

Ne, Slovenec teh arhetipskih prizorov ne prepozna več za svoje. Duhovne sestavine zgodovinsko črpa iz germanskega prostora, danes jih nekritično požira iz anglosaškega, prej bi rekel ameriškega, na italijanski svet pa prezirajoče ali pač podcenjujoče gleda zviška. Nanj se spozna kot zajec na boben. Duhovno polje med Sredozemljem in celino je bilo sredi 15. stoletja, če rečem izzivalno, bolj pretočno kot danes, v Evropi brez meja – tako rekoč. Tržaški škof Enej Silvij Piccolomini, “il Toscanaccio”, je, preden bi zasedel Petrovo stolico, hodil na vizitacije po kraških vaseh ob boku Tilna Kontovelskega, tako si ga vsaj predstavlja Rebula, ter se od Dutovelj do Predjame srečeval s tem “krotkim narodom”.² Na dosegu roke je gradbeni material, da na novo tlakujemo stoletne karavanske poti in sprostimo človeške tokove na relaciji vzhod-zahod. Morske valove, da osolijo celino, in celinske vetrove, da preprihajo morje. Nekoč, ne tako

¹ Plavt: *Amfitrion* IV, 2.

² “Slovenovi sinovi so medlo in mehko, ritkasto ljudstvo,” se je sprožil Tilen. “Iz plemena ga je treba vzgajati v narod. Vzgjajati ga je treba k možatosti in pokončnosti. Vzgjajati ga je treba k smislu za politiko in za Evropo. Nad to izmedlelo ljudstvece je treba iti s Staro zavezo. S konji Juda Makabejca!” / (...) “Proti čemu oziroma za kaj si pravzaprav ti?” je vprašal Enej Silvij iz nekakšne hudomušne razdalje. / “Proti čemu? Proti samoti. Proti ritkavosti. Proti brezspolnosti. Za prijateljstvo. Za ideje. Za nočne diskusije. Za da-da in ne-ne ob dobrem vinu! Pa tudi za sonce. Za Kontovel. Za vstajenje!” A. Rebula: *Zeleno izgnanstvo*. Slovenska matica, 1981, str. 386.

davno tega, si od Trsta do Krakova potoval brez potnega lista. To je bila naša Evropa, izgubljena za stoletje, ki zdaj čaka novih pustolovcev.

In vendar Slovenec iz leta v leto bolj množično obiskuje Škorenj, počitnikuje od Sicilije do Apulije, smučarsko oblega Dolomite, polni letališča. Bere iz vodnikov, odkriva toplo vodo. Ne zna pa potrkatati na vrata tistim, ki na pragu dveh svetov živimo vsak-dan. Kar je tu čez preživitvena nuja, tam čez velja kot lanski sneg. Drug za drugega ne vemo. Pljuča in srce, v preskakajočem valčku. Eni se ne vračamo domov, tu (tam) smo doma. Po navadah, mislih in vrednotah večkrat bliže Italijanom, v narodnem čutenju in zavedanju pa (marsikdaj) bolj Slovenci od (mnogih) vnanjih Slovencev. Ta knjiga nastavlja dvojno ogledalo: na relaciji Slovenija-Italija ter Slovenci (iz Slovenije) in Slovenci iz Italije. Da besedičijo, so površni, nenačelni, vetrnjaški, grabežljivi imperialisti, podjetniški individualisti, mehkužci, pravimo mi. Da zamujamo v kulturi, požiralci otrok, preprosti kmetje, predvsem pa majhni, nezaznavno nepomembno majhni, pravijo oni. Za ene smo, za koga že?, "slovensko govoreči" Italijani à la Battistuta, mandolini, paštašuta in tortelini – strogo brez dvojnih črk in z napačnimi naglasi –, za druge nedvomno Italijani le zato, ker (od včeraj) bivamo v Italiji. Mi za vas *Taljani*, vi za nas *Jugi*. In ideološko pregrajevanje: primorska medvojna travma z imperialno sosedo, ki nas je potujčevala z Dantejem, zatem podcenjevanje socialistične Jugoslavije, češ da če (vojaško) udarimo, smo v nekaj dneh v Milanu. Danes pa egiptovska tema potrošniške kulture, ki potuje, kupuje, konzumira, a origanu še zmeraj reče origáno.

Takšne in podobne zaprašeni nosimo in prenašamo, pletemo in vozlammo, podžigamo hote ali nevede. Predsodki do drugega še največ povedo o nas, ki jih nereflektirane prenašamo naprej. Ne, pregrade med sosedoma ni dvignila železna zavesa niti fašizem pred tem; že pod cesarstvom se je Franc Jožef učil poklica ob Radetzskem pri Solferinu, sredi Padske nižine. Spor med italijansko in avstrijsko narodno kulturo, in z njo posredno slovansko, je vpisan v kri Zgornjega Jadrana. Kolektivni predsodki so zrasli v travme, ki so transgeneracijski problem: na nas, tretji in četrti generaciji, je, da jih premišljene zaznamo, pregnetemo, premostimo.

Esejsko pisanje (esejevanje) o jadranskem pretakanju kultur se očitno tiče tudi nas, vseh nas, ne le tistih, ki kličemo (vpijemo? moledujemo? obupujemo?) pod grad iz zaliva, temveč nas nas, kar nas še je, vas vas, prav zares. Kako na Slovence gleda oceanski zahodnjak? Nikakor ne banalno vprašanje. Odgovarjamo brez manifestov. Iz notranje potrebe. Ker tu živimo. Ne učbeniško, čisto zares, na svoji opečeni, žuljavi koži, žive, ne neme priče drsenja naše usode na zahod.

V meni se oglašča nasnemani glas skupnostne vesti, debela in zamaščena, sajasta plast šmira. Da ti zavedni Slovenec, za kakršnega se imaš, posveti prvenec italijanski kulturi? Sram te bodi. Slovencem poješ slivospeve o Italiji in Italijanih, domoljubje pa takšno! Mar ne bi raje v italijanščino pretakal, kar je našega? Morda to že počnem, posredno. Predvsem pa, slivospevov nikar. Ne junakov ne mučencev. Zrel dialog. In zgled. Mnogo zaslužnikov Italijanom odpira oči za slovensko besedno umetnost. Tu je še ogromno storiti. Prevodni izzivi, založniški podvigi, javni dogodki, kulturna politika. Kaj pa, če je čas za prvoosebno soočenje? Za to, kar so doslej zmogli redki razsvetljeni duhovi. Sami, narobe razumljeni, izolirani. Čas, da se usedemo za omizje, ki šteje? Na kocki je soočenje z najhujšim zgodovinskim sovražnikom vsaj primorskega slovenstva, tistim, ki nas je predvčerajšnjim skušal izbrisati iz zgodovine. Ni mu uspelo. Zdaj smo tu, nepotopljeni, da obrnemo stran. Dovolj imam(o) kuhanja na pari preteklega stoletja. Obračam stran in stopim korak naprej, ker zmoremo zrelo pogledati nazaj.

Ne, ne eni ne drugi nismo, preprosto zato, ker smo hkrati to in več. Nisem zamejec. Niti Italijan, ki “tako lepo poje” slovensko. Slovenec sem, ampak tržaški. Romansko zveneči. Slovenec, ki nosi križišče v sebi. Potegujem se za domovinsko pravico slovenstva v zalivu, pravico biti in ostati ob morju, kot poldrugo tisočletje doslej. Kdor domovino zamenjuje z matico, igra igro tistih – fašisti in Osrednjeslovenci na istem bregu –, ki pravijo, vrnite se, od koder ste prišli, domov čez “včera” zarisano mejo. Ne, niso je postavljali domačini, za mizo mednarodne diplomacije se riše naša manjšinska usoda. Seveda se je premikalo vse, tudi ljudje, toda eni so ostali. Zato ponavljam: nikamor ne grem! Pregarjati nas “domov” je isto kot Moskovčanu zabrusiti “Pojdi, od koder si prišel”. Od kod, izza Karpatov!?

Pa pojdimo na bralski sprehod po “dobri Italiji”, po zaraščenih sledih humanistov, ki so zahodno kulturo prevalili v novoveško modernost. Moji sogovorniki so renesančniki našega časa, novodobni piccolomini, albertiji, manettiji, picoti, salutatiji, landini, vergeriji, campanelle. Misleci, ki prelamljajo čas, ker nekaj premaknejo v sebi, in širši skupnosti pomagajo preseči predsodke in travme. Na relaciji odnosov med Slovenijo in Italijo obstaja stvarno neprekoračljiv problem – količinski. Slovenci smo za Italijane kot “milni mehurček na robu oceana”, če Rebulovo jacigsko epopejo primerjam z rimsko. Kar je zanje obrobna zgodba, ena od ničkolikih, je za nas nepogrešljivo, celo državotvorno poglavje. Zato so *italvjuji*, kot pogovorno imenujem dialoške cvetke, lanskega avgusta zraščene v cvetnik

Kavarna Italija (Založništvo tržaškega tiska, 2023), celo bolj pomembni za nas kot za zahodne sosede. Da snamemo plašnice, storimo, kar je v naši moči, da presežemo z manjvrednostjo ožiljeno zagledanost vase, prek soočenja – na štiri oči – z oceanom tam čez.

Kavarniški prvenec, na katerega se tu esejsko sklicujem, uteleša stičnost in nestičnost slovenstva in latinstva, vedoč, da je njegov vsebinski in sporočilni domet *vseslovenski*. Da z domačega obrobja spregovorim osredju, da Slovencem tržaški Slovenec spregovori o Italijanih. Pokukati skozi okno na zahodu odpira oči v luči zrelega, odprtega, demokratičnega državljanstva. Proces, ki ga je uspešno spodbudila stota obletnica Narodnega doma, dokazuje, da zmoremo z obrobja koristiti osredju, takšni, kot smo, tukaj, kjer smo. Vsem bi koristilo, če bi priznali in presegli samozadostnost prestolnice, ki pa za to ni (vedno, povsem) kriva sama. V “mali Švici” bi težko bilo drugače. Prestolnice so simbolna mesta. Moja so takšna: Avber kot kraške Atene, Celje kot štajerske Firenze, Škofja Loka kot kranjski Bruneck, Piran kot primorske Benetke, Emona kot slovenski Rim? Narod brez (priznavanja, poistovetenja, ljubezni do) svoje prestolnice ne more – kaj ostane Italijanom brez Rima? V moji *Kavarni* si vzame besedo *drugače*, *romansko zveneče*, *čuteče in misleče slovenstvo*.

Nazaj v mesto, do srede mostu

Povejmo z besedami Rebulovega junaka Silvana Kandora, ki se sprašuje, kam postaviti junaka svoje povesti Jerneja Jerobnika: na deželo? “Veš, važno je mesto. Za Slovence je važno mesto.”³ Da znamo Slovenci živeti tudi meščansko, to je dodana vrednost tržaške izkušnje. Tu razmišljamo meščansko tudi podeželani, že stoletja. Mesto na vseh področjih sonči in senči širše zaledje, vleče in odbija, bodri in straši obenem, *strah pred mestom*, ki vse požira vase. Občutje tuje domačnosti, če povem s posrečeno sintagmo Igorja Škamperleta. Kandorjev paradoks iz Rebulovega *Senčnega plesa* se ponavlja v liku Rudija Lebana iz Pahorjevega *Mesta v zalivu*.

Ali je Trst požiralec Slovencev (*mangiasloveni*)? In vsa (gostujoča) država ter njeni ljudje z njim? Zgodovinsko težko zanikamo: mestno življenje raznaroduje, pa ne le nas, vse, kar je manjšinskega. Kar vanj vstopi, skopni kot lanski sneg. Neznanski naporji so potrebni za malenkostne, nikdar dokončno izborjene, vedno prepozne dosežke. Bitka z mlini na veter, ni

³A. Rebula: *Senčni ples*. DZS 2004, str. 35.

kaj dodati. A ravno tu se igra naša bitka: premagati strah pred mestom. Uveljaviti se, kjer je najtežje, se upreti skušnjavi zapiranja, prihodnosti naravnega rezervata, ostati odprti za način razmišljanja in življenjskega sloga mesta zato, ker lahko le tam – v središču tudi našega mesta – postanemo to, kar smo. Slovenci odprtega duha in širokih razgledov. Vzor drugačnega, *jadranskega slovenstva*, ki se sosednjega oceana ne boji, to pa zato, ker si mu upa pogledati v oči, ker ne klečeplazi, temveč pokončno stoji na svojih (zavednih) nogah.

Od tod potreba, da ne zavržemo antropološke dvojnosti, ki nas zaznamuje: zavezanost zemlji, kamnitemu Krasu, strmim bregovom nad zalivom, kjer smo najbolj doma, ter vztrajanje na burjastem, ob morju, kjer smo zadnjič zares stanovali pred požigom Narodnega doma. Se spravi z mestom, ki je polno krivic, kjer te za vsakim vogalom pričaka protislovenska psovka, kjer se na vsakem koraku spotakneš ob krvnika. Bersaglieri pritekajo z morja z dvignjeno trobojnico, slovenske zastave od nikoder, ne na občinski palači, čisto niti na volišču, fašistični snopi od vsepovsod izstreljujejo svoje izključevalne puščice in kažejo mezinca, svetilniki in svetišča zmage, posvečeni poražencem, polne ulice in trgi iredentistov, grajski grič, posejan z junaškimi žrtvami za italijanskost te zemlje. Predjamske ali pač kamnolomske poslikave snopov, pomazana pročelja prosvetnih in kulturnih domov, prečrtana slovenska imena, povsod se najde izdolbeni *DUX* ali nakracani *TITO BOIA*, v avtobusu, na klopci ob sprehajališču, kjer dojijo mamice, na pokrovu straniščne školjke. Ljudska stanovanja pri Sv. Jakobu, črni proletarci. Počrnele palače, uradi, sodišča, vile zakrivajo avstrijska pročelja, mastodonti iz dvajsetih, ki se ti smeji v obraz. Pred tem nimaš miru niti v cerkveni klopi, ko nate zvrha gleda *Mater Italiae*. Verdi-Fogarjev “ne bom” in požig slovenskih knjig, posest Tomaža Hrena? Zapor naših borcev. Rižarna med parkiriščem veleblagovnic in nogometnim stadionom.

To je tudi mesto rdečih zastav, kjer prvega maja dvoglasno pojeta delavstvo in osvoboditev, ki je za druge zasedba. Razlogov za spor, kolikor hočeš. Do včeraj smo med griči Škednja, Sv. Ane in Kolonkovca, kjer danes cvetijo sive stolpnice, na debelo vrtnarili. Danes te iz avta izžvižgajo med nagovorom pred edinim spomenikom padlim v NOB v mestu.

Kje se skrivaš, slovenski Trst? Kam hudiča si poniknil? Neviden in neslišen, na ulicah te ni, tisto malo, kar nas je, kažemo z zadržanostjo, če sploh. Ni lahko, izvleči se iz živega peska strahov, ustrahovalnih desetletij. Nič se ne izbriše, vse se preobraža. Vsakič, ko je mogoče, znancem iz Slovenije pripovedujem o našem mestu in njegovih prikaznih, vogalih in stopniščih, ko pa ga obiščejo, nimam kam jih dati, česa pokazati, ker “nimamo ključev”, ni receptorja, uradnih ur. Štirje informativni panoji objemajo preddverje

Narodnega doma. Kamor se obrneš, vse vpije v nebo: ni te, tukaj te ni, tu nisi doma! In vendar smo tu. Pripravljeni, da si znova prikopljemo kulturno pripadnost mestu, ne več proti someščanu, temveč končno z njim.

In tako postane Rudijevo *upiranje mestu* vseslovenski odpor, duhovna mržnja, ki jo je treba preseči. Rudi Leban, v italijansko vojsko mobilizirani Slovenec, se po kapitulaciji fašistične Italije vrača domov, da bi pristopil k partizanom, a usoda ga sooči z nečim, kar je globlje od njega, s slovenskim duhom, razpetim med deželo in mestom. Trmasta Kraševka Vida glavnemu junaku odpre oči, ker "s hrepenenjem je daleč proč od ponižane zemlje, obenem pa je kljub vsemu priklenjena na to zemljo, ujeta v boj, ki odrešuje zemljo in njo, hčerko te zemlje"⁴. Rudija, ki se mu mesto sprva upira, da se odloči za partizanjenje na deželi, za gozd, goščarstvo, naposled prepriča, da je slovensko *protimeščansko strast* treba preseči, premagati strah, ki ga otroškemu očividcu grmade v pristanu, požiga Narodnega doma v Trstu, vzbuja domovina, ki jadransko živečega Slovenca prekvaša in valja v italijanizacijo. Ostani v mestu, saj lahko tu storiš največ. Ostani in spremeni mesto v sebi, če hočeš zaživeti. To je Rebulov in Pahorjev kopernikanski obrat, lekcija tržaškega meščanskega romana, ki ga slovenska duša še mora prebrati.

"To. Strah v podzavesti, v gubah možganov, potuhnjen v koticah srca, prepreden z živci kakor mikroskopska pajčevina. In tak strah hkrati prekletstvo in skušnjavec, hkrati greh in kazen. Torej tudi strah pred mestom, ne samo strah pred Nemci? *Strah pred mestom?* (...) Da, strah pred mestom. To je. Preplah pred tovarno, kjer stoletja predelujejo slovenske ljudi. To je. To je. Da, to je. Prekvašajo jih. Dajo jim nov priimek in novo ime, v roko pa slovnico novega jezika. Od konca prve svetovne vojske pa vse to še z ognjem in mečem. Seveda ti gre že kot otroku strah v mozeg s plameni gorečih stavb, s kresom slovenskega gledališča sredi Trsta. In občutek manjvrednosti, ker si kot parijski. Učitelj lahko obesi za kite plavolaso dekletce, ki v šoli spregovori v suženjskem jeziku. Strah črnca pred belim človekom. (...) / Beli človek je namreč zabil tablico nad vhodom in prepovedal vstop manjvrednemu črnemu plemenu. Tako četrto stoletja napisali tudi v Trstu. Za slovenske ljudi. "Smrt Ščavom!" V časnikih članki s tako vsebino. Napisi po zidovih. Napisi po straniščih. V tramvaju listki s prepovedjo na šipah. In vmes smrtne obsodbe. Kako naj se človek veseli tržaških ulic? Kako naj mu bodo struge veselja od gričev do morja? Ustavil se je. Dobro, a če je tako, potem mora nazaj v mesto. (...) Seve, da mora v mesto. Prav zato, ker je *nagonsko* hotel bežati stran od njega."⁵

⁴ B. Pahor: *Mesto v zalivu*, str. 188.

⁵ B. Pahor: *Mesto v zalivu*, str. 194–196.

Intenziven stik z italijansko kulturo in kulturniki v zadnjih kavarniških letih je meni pomagal, da sem v sebi začutil robove in tlakove slovenstva. Saj že Andro ženi Zalki, ki bi ji morali reči Zora, pojasnjuje, da je izbira med domom in svetom lažno razpotje: “Lahko pišeš o cesarjih in papežih, pa zganjaš domačijstvo, (...) [l]ahko pišeš o kozolcih in mlinih, pa si svetovljan.”⁶ Bodimo iskreni, odpiranju in zapiranju vrat k sosed(ovem)u se ni mogoče izogniti, kjer koli že si na Slovenskem! Slovenski prostor je *ena sama obmejnost*. Mejni prehodi na vse strani neba le lučaj stran. Od Aškerčeve je do Fernetičev 80 km, do Dolge vasi 200, do Rateč 90, do Petrine takisto. Slovenska duhovna pokrajina torej nastaja, raste in usiha v obmejnosti, v tej “dramatični križiščnosti”⁷, ki prelamlja in zaznamuje naš življenjski prostor.

In vendar, banalno, da je kaj, razorožujoče kmečko vprašam: Si kdo sploh še želi biti Slovenec? Narodni čut, ta izbrisana kategorija, za ene moloh (zlo), za druge malik (idol). Začenjam s prvim. Meni zelo ljubega, naprednega čedermaca Florijana Burnika, *un prete ribelle*, fašisti pošljejo iz doline Vipavske *na konfin* v deželo skal in koz Molise. Eden od spremljevalcev v civilu, ki si ga vzame k srcu, ga takole, iz čiste dobrote, skuša pregovoriti: “Postaneš Italijan, pa je. Konec vseh *diffid*. Dobiš potni list, pot ti je odprta na vse strani. Če si duhovnik, ti jutri lahko pade na glavo kaj rdečega. In kaj bi pustil za sabo? Manjvredno civilizacijo za višjo. Obskurno govorico za slaven jezik. Kulturo vipavske vasi za kulturo dvajsetih italijanskih univerz. To je prej opcija zdrave pameti kot inteligence, prečastiti. To se pravi naravnati uro po soncu zgodovine.”⁸

Na antipodih narodne stiskalnice drugi Rebulovi liki, na primer toskanski fašist Amos Borsi iz *Kačje rože*, ki ga naš prostor duhovno spreobrne, ali pač tržaški meščan, profesor grščine De Martinis iz *Senčnega plesa*, ki v enem od prelomnih dialogov protagonistu, pisatelju Silvanu Kandorju, priznava, da mu (nam) zavida. Majhnost namreč. Če je pripadnost majhnemu narodu privilegij, ker nas zbližuje z najglobljo esenco človeškosti – našo minljivostjo –, je manjšinskost, ta majhnost majhnega, torej privilegij privilegija. Kaj šele tisti, ki znotraj manjšine še verjamemo in delujemo za slovenstvo. Manjšina v manjšini malega naroda – *infinitesimalni račun*! Ta naša vrženost med svetove, če naleti na pravega človeka, prebuja iz samo-umevnosti in bodri k intelektualni in duhovni treznosti.

⁶ A. Rebula: *Zvonovi Nilandije*. Mohorjeva družba 2005, str. 78.

⁷ A. Rebula: “Izviri slovenske duhovnosti”, v: *Na slovenskem poldnevniku*. Založba Obzorja 1991, str. 123.

⁸ A. Rebula: *Nokturno za Primorsko*. Mohorjeva družba, Mladika 2004, str. 77.

“S tem, da se začutiš Slovenca, se samodejno vklopiš v določeno točko in določen trenutek kozmosa. Recimo: vstopiš v srednjeevropsko razvodje, med Rabo in Tilment, med kneza Boruta in Kidriča, med Brižinske spomenike in Tovarišijo, med Modesta in Šuštarja, med Triglav in Brezje, med panjske končnice in baročne cerkve. Vstopiš v slavo in gorje slovenstva, na Krško polje in v Kočevski Rog, v Baragovo indijansčino in v eksplozijo moderne, v ves tok usode, ki se je razpel nad njim, od Trubarja do Kocbeka. Z eno besedo: kot Slovenec nisi brez imena. Imaš domovnico za ta svet. Imaš vozovnico za vse proge usode. Tvoja identiteta je tu, enkratna. Že si povsem drugačen od vseh svojih sosedov. Manj samozavesten od Nemca, manj spreten od Italijana, manj državniški od Madžara, manj zaveden od Hrvatov. In vendar: toplejši od Nemca, zanesljivejši od Italijana, bolj demokratičen od Madžara, zavednejši od istrskega Hrvatov. (...) Naša identiteta je tu, izdobljena iz zvestobe in trpljenja, nahranjena z drobtinami z mize zgodovine, a vendar ne izposojena od nikogar, nikomur ukradena, naša.”⁹

Iz Rebulovega *Senčnega plesa* se končno oglašajo pomirjujoča ženska modrost. Fina, žena urednika Ardenjaka, Kandorju takole: “Seveda je bridko, če vidiš, kako se tvoj narod topi v drugega. Ampak se vam res zdi, da je to najbridkejša? Jaz mislim, tudi ko ne bi bilo tega, bi ostajala revščina, bolezen, zavist, sovraštvo. Kaj vse bi ostajalo, tudi brez asimilacije! Prav takšna figa bi bila. In bi se grizli za kaj drugega, če tistega ne bi bilo. Prav tako bi se grizli. Se vam ne zdi?”¹⁰

Da bi (p)ostali to, kar smo – to bi bil uspeh! (Pozor, odločujoč je *p.*) Soočenje z drugim lahko pomaga. Ne več zakompleksani svetovljani ali butalski domoljubi, temveč Slovenci in Evropejci z veliko začetnico. Skozi ta popek sveta med ravnino, gorami in morjem tečejo silnice slovenske in svetovne zgodovine, tu lahko evropska človečnost zmaga ali izgubi. Nekaj med goščarskim in misijonskim je v tem našem prebivanju skozi šivankino uho zgodovine. Kdor ni *nikjer* doma, ne more biti v svetu *nekje* doma. Iz tedna v teden dozorela besedila prenašajo zdravilno moč za to našo razbolelo skupnostno dušo. Prek drugega zdraviti sebe, celiti svoje rane, nato pa se zaceljeni vrniti k sosеду. Skozi oči drugega pogledati sebe v oči – to bo to.

⁹ A. Rebula: “Izviri slovenske duhovnosti”, str. 124–125.

¹⁰ A. Rebula: *Senčni ples*. DZS 2004, str. 288–289.